

BAKÓ ENDRE

Tabéry Géza debreceni küldetése

Tabéry Géza a nagyváradi Szigligeti Társaság köréből indult, Nadányi Zoltánnal és Zilahy Lajossal, még az első világháború előtt. 1919-ben már a nagyváradi Ady Társaság alelnökének választották, s még abban az évben *Magyar Szó*, illetve *Tavaszi* c. folyóiratával ő is hozzájárult az erdélyi magyar irodalom megalapozásához. Erről azonban csak a szakma tudott, hiszen a kezdeményezéseket rövidesen elfojtották. Regények (*Néma harc*, 1911; *Át a Golgotán*, 1917), novelláskötetek (*Clematisos-udvar*, 1914; *Veszta Flagelláns*, 1917) és verseskötet (*Forradalmi versek*, 1918) álltak mögötte, sőt színművekkel is próbálkozott, de nevét akkor kapta fel a magyarországi irodalmi közvélemény, amikor megjelent *Szarvasbika* (1925) c. regénye, melynek hőse Bolyai János, a nagy matematikus volt. Mivel Tabéry meglehetősen szabadon bánt a történelmi és életrajzi tényekkel, a *Szarvasbika* Erdélyben és Magyarországon egyaránt parázs vitát váltott ki.¹

Debreceni recepciója csak 1927-ben kezdődött, amikor a *Debreceni Szemle* szerkesztői tudatosan pásztázni kezdték az erdélyi irodalmat. Tabéryről egy művelt, irodalomhoz értő tanár írta az első ismertető cikket. Munkásságából az *Át a Golgotán* c. regényt emeli ki, bár szerinte a „regény [így] inkább lazán kapcsolt életképek sorozata, mint regény”. A *Szarvasbika* nem nyerte el tetszését, „egy-egy jelenet lírai, szinte élő, de a részek nem kárpótolnak az egészért”. A *Tűzmadár* legenda, s mint ilyen, szimbolikus irányregény. „De a legendák kora lejárt.” Összegző véleménye: „Tabéry elbeszélő; költeményei és színművei útkeresések. Mint elbeszélőnek értéke emberi érzése. Meglátja a szenvedéseket, igazságtalanságokat – mindenfélét –, s az igazság mellé áll. Tud látni, s tud ábrázolni is. De egybefogó erejének még fejlődnie kell.”² A fiatal debreceni kritikusközönség legszokolalább tagja, Juhász Géza az újabb magyar irodalmat felméről dolgozatában az erdélyiek közül Áprily Lajos, Bánffy Miklós, Benedek Elek, Berde Mária, Gulácsy Irén, Kós Károly, Makkai Sándor, Reményik Sándor (Végyvári), Sípos Domokos munkásságát tartja számon, Tabéryval nem foglalkozott.³

BAKÓ ENDRE (1938, Derecske) újságíró, irodalomtörténész. Magyar irodalom szakos tanári diplomát szerzett. Később kulturális újságíró, tanulmányok, kritikák szerzője. 1988-ban alapítója a debreceni Csokonai Kiadónak, a rendszerváltás után a Hajdú-Bihari Napló főszerkesztőjeként dolgozott. A debreceni és a bihari irodalom specialistájaként tartják számon, e tárgyban több kötettel jelentkezett.

Tabéry bemutatásához tehát részletes ismertetésekre volt szükség. A debreceni lapokban 1930. október 2-án jelent meg az alábbi előzetes, melyben minden lényeges információ megtalálható. „*Meghívó Tabéry Géza*

1. ROBOTOS Imre, *Eszmék ütközésében. Tabéry Géza pályáival*, Kolozsvár-Napoca, 1979. 92–104.
2. NÁNAY Béla, Bánffy Miklós, Szabó Mária, Tabéry Géza, in *Kelet, észak, dél. Arcképek és vázlatok a kisebbségi magyar irodalomból*, Budapest–Debrecen, 1928. A Tabéryra vonatkozó rész: 117–118.
3. *Bevezetés az új magyar irodalomba (1900–1928)*, Budapest–Debrecen, 1928.

debreceni előadására. A magyar Városok Kulturális Szövetsége, a gróf Tisza István Tudományos Társaság, a Csokonai Kör, az Ady Társaság, a Keletmagyarországi Előadók Szövetsége tisztelettel meghívják a város közönségét Tabéry Géza, a nagyváradi Szigligeti Társaság alelnöke, a kiváló erdélyi író az erdélyi magyarság szelleméről szóló előadására, melyet a debreceni közművelődési egyesületek közösen rendeznek a Déri Múzeum előadóterében, október hó 4-én, szombaton délután fél 6 órakor. Műsor: 1. Megnyitó: dr. Pap Károly, a gróf Tisza István tudományos társaság választmányi tagja, a Csokonai Kör elnöke; 2. Erdélyi költők verseiből: Cs. Könyves Tóth Erzs, a Csokonai Színház tagja; 3. Tabéry Géza előadása Erdélyről. Belépti díj 1 pengő és 50 fillér. Fenntartott jegyek október 3. délutánig vehetők át a Méliusz Könyvkereskedésben. A bevétel teljes egészében az Erdélyi Magyar Szépművészek Céh könyvterjesztő akciójára.⁴ Megjegyezzük, hogy példátlan a debreceni egyesületek összefogása. Bár nyíltan nem harcoltak egymás ellen, de esztétikai és főleg világnézeti különbségek miatt más írókat hívtak vendégül és szólítottak meg.

A rendezvény napjáiig még több figyelemfelkeltő cikk jelent meg. Ezek tájékoztattak róla, hogy Tabéry már hetek óta magyarországi előadóközönségen tartózkodik, Nyíregyháza és Miskolc után érkezett Debrecenbe, mint a Városok Szövetségének vendége. A beharangozó szerint Tabéry „Méltó és hivatásos ismertetője ennek a hős korszaknak, mely valósággal a földből termelte ki a mai magyar irodalom nagyjait. (...) Sok olyan érdekes vonás van ebben az új irodalmi életben, melynek megvilágítása evidens kérdése a mai időknek. És Tabéry Géza felelni fog, világosságot derít ebben az irodalmi életben.” Az újságok jelezték, hogy előadásán előkelő közönség várható, többek között a főispán, a polgármester, az egyetem rektora családjával stb.⁵ Ezt tudván Kardos Pál szóvá teszi, hogy a közigazgatási vezetők és az egyetemi tanárok eddig csak a Kisfaludy Társaság estjét tisztelték meg jelenlétükkel, de azt is csak azért, mert annak elnöke egy történelmi nevű volt miniszter. Ironikusan jegyzi meg, hogy hátha ezután jobb szokás veszi kezdetét. De írásának van fontosabb mondandója. „Az erdélyi irodalomról fog szólni, az erdélyi irodalmat óhajtja ismertetni és propagálni Tabéry Géza Debrecenben, s ha nem is mondhatjuk, hogy tárt ajtókon kopogtat, de minden esetre tárt szívekre fog találni. Mert – ezt különös büszkeséggel hangsúlyozhatjuk – az erdélyi

irodalomnak nagy és mély kultusza van Debrecenben. Tíz éve, hogy külön erdélyi irodalomról kell és lehet beszélnünk, s e tíz év alatt, bátran mondhatjuk, Csonkamagyarország egy városa sem mutat oly állandó érdeklődést Erdély irodalma iránt, egy sem tart fenn oly sűrű érintkezést a román uralom alatt élő magyar írókkal, mint Debrecen.” Méltatja a Nagyenyedről áttelepült Szondy György érdemeit, aki különösen sokat tett Áprily Lajos debreceni népszerűsítéséért. „De talán mindezeknél több az, amit Hankiss János és Milekker Rezső egyetemi tanárok folyóirata, a Debreceni Szemle tett az erdélyi irodalom érdekében. Négy éves fennállása alatt, noha évente csak öt számot szentelhet a szellemi tudományoknak, több mint 30 cikkben foglalkozott erdélyi költőkkel, erdélyi könyvekkel. E cikkek közül kiemelkedik Szondy György tanulmánya Áprily Lajosról, Zsigmond Ferencé Gulácsy Irénről, Oláh Gáboré Makkai Sándorról, Nánay Béláé az erdélyi regényírókról, köztük éppen Tabéry Gézáról. Íme, az értékes tanulmányok közül csak néhányat említettünk, de mind debreceni írótól való, s eléggé bizonyítja, hogy Debrecen ismeri, szereti az erdélyi költészetet, s igyekszik azt másokkal is megismertetni és megszerettetni. Tabéry Géza tehát mind-

4. *Debrecen*, 1930. okt. 2. 12. (a továbbiakban: *Dbr.*); ua.: *Debreceni Újság–Hajdúföld*, 1930. okt. 2. 9. (*DŰ-H.*)

5. Ma este lesz Tabéry Géza előadása a Déri Múzeumban, *Dbr.*, 1930. okt. 4. 8.

annyiunknak szent ügyben fárad, amikor Erdély irodalmát propagálni jön Debrecenbe. Fogadjuk őt a tisztelettel és szeretettel, amely kijár az ügynek és megilleti annak méltó képviselőjét.”⁶

A nagyváradi vendég mondandójának lényegét megismerhetjük és ellenőrizhetjük azokból a részletekből, amelyeket a *Debreceni Szemle* közölt. A bevezető, Anatole France-tól idézett áthallásos anekdota után ezt mondta: „Tíz évvel ezelőtt, amikor az Erdélyben élő kevés magyar író elszakadt Budapeستől, nehogy a vidékiség kicsinyítő bélyege rajta száradjon működésükön, kitalálta a közönség számára a specifikus erdélyi irodalom fogalmát. Holott abban az időben az Erdélyben élő íróknak még eszüik ágában sem volt a sajátos erdélyi szellemmel itatni át írásaikat. A közönség ettől eltekintve egyre többet és többet hallott az erdélyi külön-irodalomról, annak specifikus ízéről, zamatáról. Az évek morzsolódtak, az Erdélyben élő írók észrevétlenül maguk is kezdtek hinni abban, hogy ők a magyarországitól erősen elütő irodalmat termelnek; végül pedig a hit valósággá vált: csakugyan megszületett az igazi erdélyi irodalom.” Ez ugyan egy kissé anekdotikus magyarázat, de annyi bizonyos, hogy az erdélyi irodalom kibontakozása nem tudatos program, előzetes terv szerint ment végbe, hanem objektív és szubjektív feltételek dialektikus összefüggése révén. Aztán egy nehezen értelmezhető mondat a szövegből. „Olykor úgy érezzük, mi vagyunk az utolsó hátvéd: aki fiatalabb költő utánunk jön, bármennyire várjuk őket, mint gyermektelen család, aligha lesz már természetes utódunk, csak adoptált gyerek. Lehet, hogy nálunk nagyobb formaművész, de aligha fájdalmasabb, aligha igazabb és tisztább magyar.”

Beszédében többször is a közönséghez fordult, minthogy rajta múlik a sülyedő magyar szavak megmentése, hogy „a mi dalaink elzengésével el ne végeztessék”. De rögtön felteszi a kérdést: „...a mi magyar szavaink vannak-e olyan művészi értékűek, hogy elnémulásukat megakadályozni, továbbdolgozásukat elősegíteni volna érdemes? Vannak, akik szemünkre vetik, hogy tíz történelmi év nyitott lehetőségeiben sem tudtunk magunk közül egy vezető zsenit kitermelni. Ezeknek azt felelem, hogy mi nem akartunk magunk közül kiváló írókat kitermelni: mi azt akartuk, hogy amit népünkkel véresen összeforrt hivatásunkban megteremtünk, az a maga kollek-

tív eredményeiben legyen a legkiválóbb. Nem rivalizáltunk.” Úgy véli, Áprily Lajos Opitz Mártonról írt versében határozza meg ezt a kollektív elrendeltetést.

Néhány versidézet után deklarálja mondandójának jelszavát: „Az erdélyi irodalom: sorsirodalom.” Nem célja tehát sem a l’art pour l’art, vagy a meddő formakeresés, sem a szórakoztatás vagy az alacsony tömegizlés kielégítése. „A mi költészetünk íróasztalát nem négy meleg fal közé állította a végzet rendelése. (...) hanem gyökerezik egy nép szikkadt örömeiben és feneketlen problémáiban. (...) Sorsirodalmat művelünk. Darabosat s történelemben gyökerezőt, szemben a csőd kátyújába került lektűr-irodalommal.” Visszautasítja azt a vádat, hogy az erdélyi írók szakadékot ásnak a magyarországi és a maguk irodalma között azzal, hogy nem az 1914 előtti vonalat folytatják. Ezt a szakadékot azonban nem az írók, hanem a történelem hozta létre. Az erdélyi magyarság tízesztendősi romániai élete ugyanis merőben új dimenziókban folyik.

Tabéry érvényes magyarázatát adja annak, hogy az impériumváltás után miért a líra dominált vagy öt évig, „az uralomváltás első éveiben ugyanis az erdélyi nagypróza legfel-

6. KARDOS Pál, Az erdélyi irodalom és Debrecen – Tabéry Géza debreceni előadása alkalmából, *Debreceni Független Újság (DFÚ)*, 1930. okt. 4. 9.

jebb álmok csíráiban létezett”. Részint az írók még nem ébredtek a kisebbségi helyzet valóságának tudatára, részint a folyóiratok rövid ideig éltek. Továbbá „szerepüket materiális és lelki kényszerűségek determinálták a lírizmusba”. Végül elérkezik az Erdélyi Szépmíves Céh megalapításáig, amellyel megkezdődött az „erdélyi regényírás termékeny korszaka”. A helyzetet előbbre vitte az Erdélyi Helikon létrehozása, ami Kemény János báró érdeme. „Amíg Helikon nem volt, az erdélyi irodalom szinte felmorzsolódott kicsinyes pártharcokban.” Lelkes szavakkal emlékezik meg az első marosvécsi találkozóról, a Helikon szabad szellemiségéről. Hangsúlyozza, hogy Erdélynek és ennek a munkaközösségnek a követeként van jelen, diplomácia nélkül. „Ez az előadás volt a megbízólevelem, amit harminc író társamtól kaptam túl a Királyhágón. Ezzel az ismertetéssel bízott meg az Erdélyi Helikon.⁷ Feladatom volt feltárni nagy vonalakban az új Romániába szakadt kétmillió magyar szellemi birtokállományát. Politikai mozzanatok bolygatása nélkül volt céлом ráirányítani az Önök szemeit arra a romantikus, de egyben páratlanul emelkedett és heroikus küzdelemre, amit írók folytatnak túl a határon a magyar műveltség és szellem fenntartásáért.”⁸

terjedelmes beszámolók nagy sikerről, szívbemarkoló élményről adtak számot. „Az előadásnak messze kiható jelentősége volt. Az erdélyi írók egész tömegét összefogó Erdélyi Helikon szabad írói csoportosulás ez idei nyári marosvécsi találkozóján a kulturális feladatok egyik legsürgősebben elvégzendő munkáját vállalták, hogy Erdély új életre ébredt magyar kultúráját és természetesen elsősorban irodalmát megismertetik a művelt magyar közönséggel.” A feladattal Tabéry Gézát, mint az erdélyi írók egyik legagilisebb és legszimpatikusabb tagját bízták meg. „Előadását végig hallgatni élmény volt. Rendkívül színes és szuggesztív előadó: a mély és súlyos problémákat is könnyed, élvezetes formában tudja feltálni, úgyhogy a közönség egy pillanatra sem lankadt el. Az erdélyi irodalom egyes alakjain mutatta be, hogy ez az irodalom sorsirodalom. Míg Nyugaton a szórákoztatás elve uralkodik az irodalomban, addig az erdélyi magyar irodalom a székely népnek szikkadt örömeiben és feneketlen bánatában gyökerezik. Egymás után vonultak fel az erdélyi irodalom nagy alakjai, hogy műveiken keresztül mutassák meg a Királyhágón túli életet. Az előadás végén

keményen csengtek a szavak: Én követ vagyok, az erélyi irodalom követe. A közönség lelkesen éljenzett...”⁹

Tabéry több mint egyórás, értékes előadását, amelyet gyakran szakított félbe a lelkes taps, a *Debreczen* többek között így referálta: „Új neveket, új színeket hozott az erdélyi magyar irodalom tíz éves életéből. Az ő sajátos, színesen eleven stílusában frappáns jellemzését adta az egyes íróknak. Alig pár soros szemelvényeken keresztül teljes képet kapott a hallgatóság az illető íróról. Annyi meglátással, kiélezett jellemzéssel hozta ki alakjait, hogy nemcsak megismerte, de meg is szerette a közönség őket.

7. Ismeretes, Tabéry később, 1933-ban összekülönbözött a Helikkal és a Szépmíves Céhvel, amiben közrejátszott az is, hogy a Céh, ígérete ellenére, egy idő után megszüntette magyarországi körútjának költségeit törleszteni. Ezzel többet e tanulmányban nem kívánunk foglalkozni, az író erről részletesen beszámolt *Egy romantikus irodalmi csoportosulás c. írásában*. TABÉRY Géza, *Két kor küszöbén*, Bukarest, 1970. 303–314.

8. Követség Erdélyből, *Debreceni Szemle*, 1930/9. 448–458.

9. Tabéry Géza előadása az erdélyi irodalomról nagy siker mellett folyt le, *DŰ-H.*, 1930. okt. 5. 3.

Elsősorban a költőkből adott ízelítőt, majd roppant ügyes átmenettel teljes fotográfiáját tárta a hallgatóság elé (...) az erdélyi irodalmi életnek. (...) Szalakat fűzni jött közénk... (...) Tabéry Géza missziós útja a siker jegyében teljeseedett ki Debrecenben.”¹⁰

A liberális lap tudósítója baloldali szellemet vélt lebegni az előadás körül. „A keret méltó volt az alkalomhoz, a közönség is Debrecen szellemi elitjéből került ki, de kevesen voltak. Ennyi propaganda után még kevésbé nevezetes alkalomra is teljesen meg kellett volna telnie a teremnek. Mindazonáltal szép közönség volt már együtt a teremben, mikor Tabéry Géza magas, délceg alakja megjelent a dobogón, lelkes taps köszöntötte az illusztris vendéget”, akit Pap Károly professzor, a Csokonai Kör elnöke üdvözölt...” Könyves Tóth Erzszi, a Csokonai Színház fiatal hősnője lépett ezután az emelvényre, hogy nemes pátosszal tolmácsolja Tompa László és Berde Mária erdélyi írók néhány szép és hatásos költeményét. „Ennek az előadásnak két szenzációja volt – folytatódik a beszámoló. – Az egyik Tabéry Géza csodálatos beszélőkészsége, amely egy teljes órán át nemcsak hogy maga nem lankadt el, de hanem szüntelenül frissen tartotta a hallgatóság érdeklődését, sőt lelkesedését. Sokszor szakította félbe a közönség kitörő tapsa Tabéry szavait, s ez nem csoda. (...) Tabéry beszéde csupa finom ötlet, csupa találó hasonlat, csupa szuggesztív mondat. Másik szenzációja volt ennek az előadásnak az a minden korlától ment, szabad, baloldali szellem, amely Tabéry Gézát lelkesíti. Nálunk szenzáció, s főképp az egybegyűlt konzervatív, sőt erősen jobboldali színezetű közönséggel szemben szinte pikáns szenzáció: Erdélyben, mint Tabéry Géza szavaiból is kitűnt, magától értetődő, természetes dolog a szabadelvűség. Valóban, mintha friss, tiszta levegő áradt volna a terembe, mikor Tabéry minden tartózkodás nélkül a nálunk veszedelmes, destruktív hírben álló francia világnagyság, Anatole France idézésével kezdte beszédét.”¹¹

A beszámolók is jelezték, de külön kommuniké is híriül adta, hogy este bankettet tartottak az író tiszteletére az Angol Királynő fehértermében, s ezen a helyi kulturális élet vezető személyiségein kívül megjelent Vásáry István polgármester is. „A vendégek jó hangulatban maradtak együtt a késő esti órákig és több ízben éltették Tabéry Gézát, a kiváló író és hírlapírót.”¹²

Egy héttel az előadás után egy hosszabb és egy rövidebb írás ismét a nagyváradi íróval foglalkozott. „Éppen ma egy hete tartotta meg előadását a Déri Múzeum dísztermében Tabéry Géza, a kiváló erdélyi író. A közönség körében az az óhaj merült fel, hogy még egyszer hallassa szavát Erdély követe. Sajnos, erre nem kerülhetett sor, mert Tabéry minden ideje ki van számítva, s legfeljebb csak egy hétig tartózkodhat az egyes városokban. Értesülésük szerint a kitűnő író a szombat éjjeli vonattal már el is utazik Debrecenből. A legközelebbi állomáshelye Szeged, ahol az ottani közönség meghívására fog előadást tartani az erdélyi irodalom sorsáról, jelentőségéről és értékeiről. Tabéry előadása iránt szegedi irodalmi körökben is nagy érdeklődés nyilvánul meg. Az előadás vasárnap este lesz.”¹³ Mint látható, a nagyváradi író egy hetet töltött Debrecenben. Programjáról azonban nem tájékoztattak a lapok.

10. Nagy érdeklődés mellett beszélt Tabéry Géza az erdélyi irodalomról, *Dbr.* 1930. okt. 5. 6.

11. Erdély szelleme: A tiszta magyar szabadelvűség mellett tett hitet Tabéry Géza – Előkelő közönség ünnepelte a kitűnő író, *DFÚ*, 1930. okt. 5. 5.

12. Bankett Tabéry Géza tiszteletére, *Dbr.*, 1930. okt. 5. 2.

13. Tabéry Géza Debrecenből Szegedre megy, s ott tart előadást, *Dbr.*, 1930. okt. 11. 12.

A másik, a terjedelmesebb írás nem információ, hanem együtt érző vitacikk. Szerzője úgy találta, hogy az író előadásának eszmei-érzelmi vezérfonala a pesszimizmus volt. Vitába száll vele ama kijelentése miatt, „hogy a mai magyar írók után következő írónemzedék aligha lesz már olyan igazi magyar, mint ők voltak”. Tabéry arra alapozta ezt a kijelentését, hogy a felnövekvő magyar ifjúság román környezetben, a magyar nemzeti nagyságok tetteinek és a magyar kultúra mélyebb ismerete nélkül nem tud igazi magyarrá fejlődni. A cikkíró ennek azt veti ellene, hogy a háború előtt az erdélyi román fiatalok többsége magyar neveltetésben részesült, mégis megőrizte román identitását, s tiszta román környezetben „egy pár hónap elegendő volt arra, hogy saját anyanyelvükön magukat perfektuálják és a román nemzeti lelket magukban megerősítsék”. Összehasonlítva a két történelmi szituációt, közelebb kerül a realitáshoz: elismeri, hogy a magyarság helyzete nehezebb most Erdélyben, mint a román nemzetiségé volt a Monarchiában, de javulást remél, és indokoltnak tartja az optimizmust. Tabéry másik állítólagos kijelentése, „amely a hallgatóságot elszomorította”, az volt, hogy az erdélyi magyar paraszt nem teljesítette nemzeti hivatását a magyar kultúrtörökvényekkel szemben. Ezen a cikkíró nem csodálkozik, mert „a magyar paraszt a magyar úri elem bűnének tudja be az összeomlást, a háború elvesztését. De a hírek és saját tapasztalata szerint a helyzet kezd megváltozni. Végül önmagában ellentmondásban megéri a pesszimista erdélyi szemléletet, „ennek dacára nem tapasztalható kétségbeesés, hanem lankadatlanul folyik a nemzeti munka a Királyhágón túl”.¹⁴

„Több mint hathetes körutam eredménye tömeges előfizetőséggyarapodás volt” – emlékezik az író,¹⁵ de hogy a nagyszerű előadás, Tabéry remek szónoki készsége hány előfizetőt szerzett az Erdélyi Szépművészeti Céhnek Debrecenben, ezt számszerűen nem tudjuk megmondani. Annyi bizonyos azonban, hogy egy értelmiségi kör rokonszenvező figyelmét sikerült felkeltenie vagy megerősítenie. Ennek bizonyítéka, hogy a *Debreczen* karácsonyi számában terjedelmes recenziót közölt Szalacsy Rácz Imre tollából a *Vértorony* c. regényéről. A szerző méltatlannak tartja, hogy Tabéry „nagy koncepciójú és kivételes stílusművészettel megírt regényei” érdemtelenül kevesek kezébe kerültek eddig. „...Debrecenben is csak azóta ismerik a Tabéry nevet jóformán, mióta itt járt az ősszel,

hogy lángoló szavaival felhívja a figyelmet az erdélyi írásra.” Megemlékezik Tabéry hősiességéről, amelyet 1918 után végzett a magyar írás érdekében, és érdemei közé sorolja, hogy felfedezte Gulácsy Irént. A *Vértorony*ról szólva deduktív sietséggel kijelenti: „ez a kétkötetes, monumentális munka egyike a magyar irodalom legértékesebb könyveinek”, rokona Gulácsy Irén *Fekete völgyének* c. regényének, „de annál gazdagabb, hatalmasabb, költőibb alkotás”.

A regény legfőbb esztétikai értékének a szerkesztést tekinti. „Ennyire kézben tartani az események zuhogó forgatagát és a röpködő fantáziát csak százszázalékos íróművész tudhat.” A XVI. századot magyar szempontból a legkínosabb évszázadnak nevezi, s a regényben „visszaprófétálást” vél felfedezni a jelen és a tárgyalt korszak között: a százezer elpusztult magyar paraszt és a Mohácsnál elesett húsz-ezer nemes helyét idegenek foglalták el, akik miatt később a magyar „nem léle honját a hazában”. De a könyv a maga történelmi patinájával mégiscsak a magyar szellemi feltámadás hirdetője. „Hatalmas, erős, szép munka a Vértorony, mely minden magyar kezébe odaillik most, a megpróbáltatás nehéz napjaiban...”¹⁶

14. DR. TORDA Balázs, Erdély követe, *Dbr.*, 1930. okt. 11. 10–11.

15. I. h. 304.

16. DR. SZ. RÁCS Imre, *Vértorony*. Írta Tabéry Géza, *Dbr.*, 1930. dec. 25. 20.

Elképzelhető, hogy Juhász Géza is a személyes inspiráció hatására fordult Tabéry Géza regényvilága felé. A *Vértorony* elemzésére vállalkozott ő is, de előbb meghajtja az elismerés zászlaját a váradi író előtt, méltatván kezdeményező szerepét a kisebbségi irodalom megteremtésében, aztán az előbbinél tágasabb szemlélettel fejt ki véleményét a regényről. „Nem könnyen találnánk nála még valakit, aki nála több illetékeséggel bocsáthatta volna közre e hősi serdülés *Emlékkönyvét* (1930).” Színes, gazdag füzetnek nevezi a könyvet, amelyből felettebb érdekli, amit Tabéry a történelmi regényről gondol és ír. Tudniillik, menyiben lehet tárgyilagosságot mellőző, agitatív ez a műforma. Úgy véli, Eötvös József Dózsa-regénye is az igazságkeresés és az irányzatosság mezsgyéjén jár, de Tabéry egyértelműen az „aktív hatóerő”, vagyis az agitatív szempontot preferálja. Bár Eötvös még fél lábbal a romantika világában állt, de nem használt olyan vad középkori jeleket, mint Tabéry. Szerinte ezzel nem hitelesebb a regény, sőt „festett kulisszákra” emlékeztet. De ebbe vagy hasonló hibába Móricz *Tündérkertjét* kivéve szinte minden író beleesik. „A *Vértorony* Tabéryja jellegzetesen barokk szellem, stílusában is, szétágazó kompozíciójában is, hősnőjének bizarr vallásos exaltációjában is...” Keresi azokat az értékeket, amelyek vezéri szerephez juttatták Tabéryt Erdély szellemi életében. A színes, hangulatos részletekben és „főleg abban a diszkrét lírai illatban” találja meg őket, amely Fugger Katalinnak és három szerelmének a sorsát körülveszi.

De föltétlen értéknek nyilvánítja a regény humanizmusát, „amely némely divatos elfogultságával sem alacsonyabb rendű, mint az Eötvös Dózsa-regényéé.” Bátran nyúl veszélyes erdélyi kérdésekhez, s érdeme a korfestés. „Nyelve az a stilizált próza, amely az egyszerű elbeszélő hangot manapság szinte merően kiszorította irodalmunkból, zsúfolt, néha meszterkelt, fölösleges díszekkel sallangozott, de legalább ízes és

sokszor szükségesen költői.”

Mindazonáltal azt ajánlja az írónak, hogy próbálkozzék társadalmi regényvel. „Aki olyan emelkedetten látja és láttatja a mostani Erdélyt, azt hiszem, tisztább értékeket alkotna a ma anyagából, mintha tovább is történelmi tárgyakkal kísérletezik, amelyek észrevehetően úgy sem önmagáért érdeklik.”¹⁷

Tabéry Géza ezután kikerült a debreceni kritikusok szemhatárából, akiknek az érdeklődése a továbbiakban elsősorban a népi irodalom felé fordult, s az erdélyiek közül az idesorolhatóak (Tamási Áron, Nagy István, Asztalos István) személyét népszerűsítették, műveit szemlézték, illetve néhányan kitartottak a *Nyugat* táborában. Az mindenesetre feltűnő, hogy Oláh Gábor, akit Tabéry egy alkalommal a magyar Hoffmannak nevezett,¹⁸ s kiadta *Jött éve csodáknak* c. „álomjátékát”, nem tűnt fel a vendég körül, s naplóiban meg sem említi a nevét.

17. JUHÁSZ Géza, Tabéry Géza: *Vértorony*, *Napkelet*, 1931/9. 43–45.

18. Nyílt levél Oláh Gáborhoz, *Magyar Szó*, 1919. szeptember 7. 1. (13. sz.)